

УДК [37.018.4:34] (477)

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.1.16>

НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ПЕРЕРОБЛЕНУ РІЧ

Дубовик Віктор Вікторович,

аспірант

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

У статті встановлено, що набуття права власності на перероблену річ належить до первинних (первісних) підстав (способів) набуття права власності. За часів Стародавнього Риму було зафіксовано компромісне рішення щодо визначення власника переробленої речі: якщо нову річ можна знову перетворити в матеріал, з якого вона зроблена, то власником буде власник матеріалу, якщо ж ні – право власності на неї належатиме її творцеві – майстру. Автором аргументовано, що особа, яка переробила річ, може набути права власності на нову річ в порядку, визначеному ст. 332 ЦК України, за наявності такого фактичного складу: 1) для переробки речі використано матеріал, який їй не належить на праві власності, тобто чужа річ (матеріал); 2) вартість переробки і створеної нової речі перевищує вартість матеріалу; 3) таке перевищення є істотним; 4) особа, яка переробила річ, має бажання набути право власності на нову річ; 5) особа, яка здійснила переробку речі (матеріалу), є добросовісною. Саме ці чинники мають бути основними при відмежуванні переробки речі та капітального чи поточного ремонту речі, навіть, якщо капітальний ремонт речі призводить до істотних поліпшень речі та істотного збільшення її вартості. Уточнено, що створена нова річ внаслідок переробки матеріалу матиме нове функціональне призначення, а не буде поліпшенням тієї речі, яку переробили, чи її плодами, доходами. У будь-якому разі при переробці речі створюється нова річ, а при поточному чи капітальному ремонті речі відбувається зміна самої речі, нова річ не створюється.

Звернено увагу на необхідність більш ретельного врегулювання цивільно-правових відносин щодо набуття (припинення) права власності на об'єкти, які мають вагоме народногосподарське та оборонне значення і є державною власністю України.

Ключові слова: право власності, набуття права власності, первинні підстави (способи) набуття права власності, переробка, специфікація, добросовісність, нова річ.

Dubovyk Viktor. Acquisition of the Ownership Right to the Recycled Item

The author of the article has established that the acquisition of the ownership right to the recycled item belongs to the primary (initial) grounds (methods) of acquisition of the ownership right. A compromise decision was recorded in times of the Ancient Rome regarding the establishment of the owner for a recycled item: if a new item can be converted back into the material it was made of, then the owner will be the material's owner, if not the ownership will belong to its creator – the craftsman. The author has argued that a person who recycled an item can acquire the ownership right to a new item in the manner specified in the Art. 332 of the Civil Code of Ukraine according to the following elements: 1) the material that did not belong to the item was used for its processing by the ownership right, that is, someone else's item (material); 2) the cost of processing and creating a new item exceeds the cost of the material; 3) such excess is significant; 4) the person who recycled the item has a desire to acquire the ownership right to the new item; 5) the person who recycled the item (material) is in good faith. These factors should be the main ones while distinguishing between the processing of an item and capital or current repair of an item, even if the capital repair of an item leads to significant improvements of the item and significant increase in its value. It has been clarified that the created new item as a result of material processing will have a new functional purpose, but will not be an improvement of the item that was processed, or its benefit, revenue. Under all circumstances, a new item is

created after being recycled, and the current or capital repair of an item leads to an item's change, a new item is not created.

Particular attention has been paid to the need for a more thorough regulation of civil relations regarding the acquisition (termination) of the ownership right to objects that have important national economic and defense significance and are the state property of Ukraine.

Key words: *ownership right, ownership right acquisition, primary grounds (methods) of the ownership right acquisition, processing, specification, good faith, new item of property.*

Постановка проблеми. Набуття права власності на перероблену річ має давню історію свого правового регулювання, починаючи ще з часів Стародавнього Риму й дотепер. У сучасному українському суспільстві визначення особливостей набуття права власності на перероблену річ, відмежування переробки речі від її поточного або капітального ремонту набувають особливого значення й обговорення, зокрема, в аспекті правового забезпечення інтересів держави Україна в особі Фонду державного майна України на частини нафтопродуктопроводів Самара – Західний напрямок і Грозний – Армавір – Трудова, що проходять територією України. Відповідно, судові спори щодо визнання права власності на частини нафтопродуктопроводів викликають інтерес як з позиції правозастосування, так і з позиції наукового аналізу підстав набуття права власності на річ, зважаючи на відсутність усталеної практики правозастосування в цій сфері.

Стан дослідження. В українській літературі питання набуття права власності на перероблену річ досліджують переважно з позиції підстав набуття права власності в навчальній літературі [1, с. 441; 2, с. 309], хоча науковці також зверталися до проблематики набуття права власності на перероблену річ. Зокрема, це питання досліджувалося І. А. Спасибо [3, с. 37], І. В. Яремовою [4, с. 156–157] та іншими правниками, проте здебільшого ці дослідження стосувалися виокремлення підстав та способів набуття права власності на річ.

Мета статті – визначити особливості набуття права власності на перероблену річ в аспекті історично-правового регулювання цивільних відносин щодо виникнення права власності на перероблену річ та сучасних викликів режиму воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. У навчальній та науковій літературі підстави набуття права власності традиційно

поділяють на первинні та похідні. Первинні підстави набуття права власності інколи ще йменуються як первісні підстави [1, с. 434] або способи набуття права власності [2, с. 307]. До первісних належать підстави, за допомогою яких право власності на річ виникає вперше, чи незалежно від права попереднього власника на цю річ, чи незалежно від його волі. Похідні підстави мають місце тоді, коли право власності одного суб'єкта встановлюється на підставі права попереднього власника [1, с. 434].

Набуття права власності на перероблену річ є первинною (первісною) підставою набуття права власності. Згідно зі ст. 332 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. № 435-IV (далі – ЦК України), переробкою є використання однієї речі (матеріалу), в результаті чого створюється нова річ. Особа, яка самостійно переробила чужу річ, не набуває права власності на нову річ і зобов'язана відшкодувати власникові матеріалу його вартість. Право власності на рухому річ, створену особою шляхом переробки з матеріалу, що їй не належить, набувається власником матеріалу за його бажанням, якщо інше не встановлено договором або законом. Якщо вартість переробки і створеної нової речі істотно перевищує вартість матеріалу, право власності на нову річ набуває за її бажанням особа, яка здійснила таку переробку. У цьому разі особа, яка здійснила переробку, зобов'язана відшкодувати власникові матеріалу моральну шкоду. Власник матеріалу, який набув права власності на виготовлену з нього річ, зобов'язаний відшкодувати вартість переробки особі, яка її здійснила, якщо інше не встановлено договором [5].

Варто зазначити, що ще з часів Стародавнього Риму закладалися певні правові підходи щодо набуття права власності на перероблену річ.

У юридичній літературі зазначається, що *specificatio* (переробка речей) – спосіб виготовлення, створення, вироблення нової речі з якого-небудь матеріалу. Річ, зроблена майстром зі свого матеріалу, безперечно, належала майстру. Якщо ж була зроблена з чужого матеріалу, то виникало запитання: «Хто ж її власник?». У Римі щодо цього точилася дискусія. Було дві позиції. Прихильники першої вважали, що власником нової речі буде майстер, який її зробив; послідовники другої доводили належність речі власнику матеріалу, з якого вона зроблена. Тривалий час представники цих двох течій не могли порозумітися. І лише при компіляції Юстиніана було зафіксовано компромісне рішення: якщо нову річ можна знову перетворити в матеріал, з якого вона зроблена, то власником буде власник матеріалу, якщо ж ні – право власності на неї належатиме її творцеві – майстру. Наприклад, із чужого шматка мармуру скульптор зробив статую. Повернути її в первісний стан неможливо. Тому власником статуї є скульптор. Якщо з чужого золота зроблено браслет, то останній можна знову перетворити на золото. Тому право власності на браслет належить власникові золота [6, с. 325].

Характеризуючи інститут специфікації, Д. Ю. Сурай зазначає, що визначальною ознакою специфікації як за римським правом, так і за сучасним Цивільним кодексом України є створення нової речі із чужого матеріалу. Результатом переробки є якісно нова річ, якої раніше не існувало в природі. Римські юристи не надавали поняття специфікації, не замислювались над питаннями, що конкретно є переробкою, за допомогою чого виникає нова річ. Комплексний розгляд першоджерел римського права дає можливість зробити висновок, що переробка – це людська діяльність, яка полягає у створенні нової речі з будь-яких матеріалів. Саме відносини щодо виникнення нової речі за результатами переробки мають регулювати інститут специфікації. Тому, на нашу думку, за умови виникнення нової речі немає сенсу розглядати прирощення (*accessio*), з'єднання речей, злиття (*confusio*) та змішування (*commixtio*) речей як самостійні способи виникнення права власності. Усі

ці способи за допомогою людської діяльності можуть втілюватись у якісно новій речі, вказувати, як конкретно створюється річ, тобто вони містять ознаки специфікації [7, с. 550].

Характеризуючи перероблення речі як підставу виникнення права власності, З. В. Ромовська звертає увагу на те, що перероблення – це дія, у результаті якої, наприклад, борошно та інші компоненти перетворюються на хліб, тканина – на костюм, пиломатеріали – на меблі тощо. Перероблення засвідчує припинення фізичного існування однієї речі (а також права власності на неї) і появу нової речі, а отже, виникнення права власності на неї. Відповідно до принципу недоторканності права власності, самовільне перероблення чужої речі є актом неправомірним, а тому не є підставою для виникнення в «самоправця» права власності на перероблену річ [8, с. 90].

Ю. В. Мица наголошує на тому, що специфікація є первісним способом набуття права власності на новостворену річ специфікатором, адже право останнього на таку річ набувається в силу закону і не залежить від права колишнього власника матеріалу. Натомість право колишнього власника матеріалу на утворену в результаті специфікації нову річ є похідним, адже ґрунтується на його праві власності на відповідний матеріал [9, с. 103]. Далі автор зазначає, що переробкою (специфікацією) слід уважати лише створення нової речі, яке відбулося в результаті використання чужої речі як матеріалу. Не можна погодитися з тим, що специфікація можлива в разі ремонту, регулювання чи переобладнання, адже такий вплив на річ не робить її субстанціонально іншою. Не є переробкою проста обробка речі (наприклад, фарбування), а також певна видозміна речі з метою вилучення частини речі, її очищення від шкідливих чи непотрібних домішок або частин (наприклад, обмолот насіння), адже в такому разі фізичні зміни в речі не є достатньо радикальними. Так само не є переробкою вирощування та збирання врожаю сільськогосподарських чи інших культур, адже привласнення плодів речі та доходів від неї відбувається на особливих правових підставах, визначених ст. 189 ЦК [9, с. 104].

Варто погодитися з позицією, що переробкою (специфікацією) речі як первинною підставою набуття права власності слід уважати лише створення нової речі, яке відбулося в результаті використання чужої речі як матеріалу. Також необхідно додати, що створена нова річ внаслідок переробки матеріалу матиме нове функціональне призначення, а не буде поліпшенням старої речі чи її плодами, доходами. Саме ці чинники мають бути основними при відмежуванні переробки речі та капітального чи поточного ремонту, навіть якщо капітальний ремонт речі призведе до істотних поліпшень речі та істотного збільшення її вартості. У будь-якому разі при переробці речі створюється нова річ, а при поточному чи капітальному ремонті речі відбувається зміна самої речі, нова річ не створюється.

У судовій практиці усталеним є такий підхід щодо правової долі поліпшення майна, що є предметом найму (оренди): виконані позивачем поліпшення орендованого комунального майна (проведення перепланування і реконструкція внутрішніх приміщень у процесі капітального ремонту в межах капітальної будівлі) не мали наслідком створення нової речі як окремого (іншого) об'єкта, оскільки не було змінено, зокрема, зовнішні розміри (площу) цього приміщення (речі), а лише призвели до поліпшення (зміни якісних характеристик) орендованого нерухомого майна та зміни внутрішніх розмірів цього об'єкта нерухомості у зв'язку з його реконструкцією та ремонтно-відновлювальними роботами всередині цього приміщення (постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 10 червня 2020 року в справі № 654/66/17-ц) [10].

Ю. В. Мица зазначає, що специфікатор набуває право власності на нову річ, виготовлену в результаті специфікації, за одночасної наявності трьох умов: 1) вартість переробки і створеної нової речі перевищує вартість матеріалу; 2) таке перевищення є істотним; 3) специфікатор має бажання набути право власності на таку нову річ [9, с. 110].

Слушною є й пропозиція, яку висловлює І. А. Спасибо: «При набутті права власності внаслідок *specificatio* принцип добросовісності в ЦК прямо не визначено,

але його дія не викликає сумніву (є очевидною). Так, відповідно до п. 2 ст. 332 ЦК особа, яка самочинно переробила чужу річ, не набуває право власності на нову річ і зобов'язана відшкодувати власникові матеріалів їх вартість. Отже, добросовісність у цьому виді правонабуття на чужі речі полягає в узгодженості дій щодо перероблення речі переробником з власником речі, що переробляється» [3, с. 37]. Застосування принципу добросовісності як однієї з основних засад цивільного законодавства є необхідним при визначенні особливостей набуття права власності на нову річ у результаті переробки речі (матеріалу). Такий підхід сприйнятий й іншими правниками. В. О. Бажанов зазначає, що для набуття права власності особою, яка здійснила переробку, необхідна наявність трьох умов у сукупності: 1) добросовісність особи, яка здійснила переробку; 2) вартість переробки і створеної нової речі істотно перевищує вартість матеріалу; 3) наявність бажання особи, яка здійснила переробку, набути право власності на нову річ [11, с. 403].

Серед правників широкого обговорення набули декілька судових рішень у справах про визнання права власності. Так, у справі № 14/312 заступник Генерального прокурора України звернувся до господарського суду з позовом в інтересах держави в особі Фонду державного майна України про визнання права власності за державою Україна в особі Фонду державного майна України на частини нафтопродуктопроводів Самара – Західний напрямок і Грозний – Армавір – Трудова, що проходять територією України, загальною довжиною 1433 км, їх витребування та передачу Фонду державного майна України. Рішенням місцевого господарського суду від 30.08.2017, залишеним без змін постановою апеляційного господарського суду від 18.12.2017, у задоволенні цього позову відмовлено. Суди попередніх інстанцій аргументували своє рішення тим, що спірна частина нафтопродуктопроводу Грозний – Армавір – Трудова не належала відповідачеві, а матеріали справи не містять доказів її фактичного існування. Зі свого боку, внаслідок переробки частини нафтопродуктопроводу Самара – Західний напрямок було створено нову річ, яка

є власністю відповідача, а інша лінійна частина цього нафтопродуктопроводу належить відповідачеві як належність технологічних об'єктів, право власності на які зареєстровано за ним. Посилаючись на положення статей 331, 332 ЦК України, КГС ВС підтримав наведену позицію господарських судів попередніх інстанцій, а саме зазначив, що зважаючи на співвідношення вартості переробки, здійсненої на замовлення та за рахунок коштів ДП «ПрикарпатЗахідтранс», вартості матеріалів і вартості нової речі, а також з огляду на принципи справедливості, розумності та добросовісності відповідна частина нафтопродуктопроводу Самара – Західний напрямок є новою річчю, власником якої є ТОВ «ПрикарпатЗахідтранс». Введення в експлуатацію перероблених, реконструйованих, модернізованих і новостворених об'єктів підтверджується матеріалами справи. Крім того, спірна лінійна частина нафтопродуктопроводу Самара – Західний напрямок, яка проходить територією України, є належністю технологічних об'єктів, належних на праві власності відповідачеві. Отже, враховуючи викладені обставини щодо частини нафтопродуктопроводу Самара – Західний напрямок, а також беручи до уваги недоведеність факту існування на момент розгляду справи частини нафтопродуктопроводу Грозний – Армавір – Трудова та її належності відповідачеві, КГС ВС залишив без змін рішення попередніх судових інстанцій про відмову у задоволенні позову [12].

Натомість у постанові Касаційного господарського суду Верховного Суду від 31 січня 2024 року в справі № 906/513/21 зазначається, що у квітні 2021 року Фонд державного майна України звернувся до суду з позовом до Товариства з обмеженою відповідальністю «Прикарпатзахідтранс» (далі – ТОВ «Прикарпатзахідтранс»), Південно-Західного Акціонерного товариства трубопровідного транспорту нафтопродуктів. ... Позовні вимоги обґрунтовано тим, що об'єкти нерухомого майна, які проходять територією України та забезпечують функціонування нафтопродуктопроводу «Самара-Західний напрямок», є державною власністю України, проте відповідачами безпідставно було зареєстровано право власності на це майно, що призвело

до порушення прав і законних інтересів держави. ... Вирішуючи спір про визнання права власності на підставі статті 392 ЦК необхідно враховувати, що за змістом цієї норми судове рішення не породжує право власності, а лише підтверджує наявне в позивача право власності, набуте раніше на законних підставах, якщо відповідач не визнає, заперечує або оспорує його. ... З огляду на предмет і підстави заявленого позову, відповідно до встановлених фактичних обставин справи та норм матеріального права, що регулюють спірні правовідносини, суди першої та апеляційної інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про доведення позивачем у встановленому процесуальним законом порядку обставин, що свідчать про наявність правових підстав для визнання за державою в особі Фонду державного майна України права власності на нерухоме майно, що становить технологічний комплекс розташованої на території України частини магістрального нафтопродуктопроводу «Самара-Західний напрямок» [13].

Не надаючи правової оцінки вказаним вище судовим рішенням, необхідно зазначити, що в будь-якому разі чинне законодавство України потребує більш чіткого правового регулювання відносин задля забезпечення економічної безпеки держави, особливо в умовах правового режиму воєнного стану в Україні, з огляду на необхідність більш ретельного врегулювання цивільно-правових відносин щодо набуття (припинення) права власності на об'єкти, які мають важливе народногосподарське та оборонне значення і є державною власністю України.

Висновки. Отже, набуття права власності на перероблену річ належить до первинних (первісних) підстав (способів) набуття права власності. За часів Стародавнього Риму було зафіксовано компромісне рішення щодо визначення власника переробленої речі: якщо нову річ можна знову перетворити в матеріал, з якого вона зроблена, то власником буде власник матеріалу, якщо ж ні – право власності на неї належатиме її творцеві – майстру.

Аналіз положень ст. 332 ЦК України надає підстави для висновку, що особа, яка переробила річ, може набути право власності на нову річ в порядку, визначеному

ст. 332 ЦК України, за наявності такого фактичного складу: 1) для переробки речі використано матеріал, який їй не належить на праві власності; 2) вартість переробки і створеної нової речі перевищує вартість матеріалу; 3) таке перевищення є істотним; 4) особа, яка переробила річ, має бажання набути право власності на нову річ; 5) добросовісність особи, яка здійснила переробку речі (матеріалу). Саме ці чинники мають бути основними при відмежуванні переробки речі та капі-

тального чи поточного ремонту, навіть, якщо капітальний ремонт речі призведе до істотних поліпшень речі й істотного збільшення її вартості. Уточнено, що створена нова річ внаслідок переробки матеріалу матиме нове функціональне призначення, а не буде поліпшенням тієї речі, яку переробили, чи її плодами, доходами. У будь-якому разі при переробці речі створюється нова річ, а при поточному чи капітальному ремонті речі відбувається зміна самої речі, нова річ не створюється.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільне право: підручник: в 2 т. Т. 1 / за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків: Право, 2011. 656 с.
2. Цивільне право України: Загальна частина / за редакцією професорів І. А. Бірюкова і Ю. О. Заїки. К. : Алерта, 2014. 510 с.
3. Спасибо І. А. Набуття права власності у цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / НДІ приватного права і підприємництва Академії правових наук України. Київ, 2009. 226 с.
4. Яремова І. В. Визначення моменту набуття права власності за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. 223 с.
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.03.2024).
6. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 512 с.
7. Сурай Д. Ю. Інститут специфікації: історичний огляд та порівняльно-правовий аналіз. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 69. С. 548–554.
8. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Право власності : підручник. Київ : Алерта ; ЦУЛ, 2011. 246 с.
9. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 3: Право власності та інші речові права / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2023. 808 с. (Серія «Коментарі та аналітика»).
10. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 10 червня 2020 року, судова справа № 654/66/17-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89824706> (дата звернення: 12.03.2024).
11. Бажанов В. О. Набуття права власності на перероблену річ. *Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 9 : Цивільне право* / редкол.: Н. С. Кузнєцова (голова), О. В. Кохановська (заст. голови), А. Б. Гриняк (відп. секретар) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Науково-дослідний інститут правотворчості та науково-правових експертиз НАПрН України. Харків : Право, 2023. С. 403.
12. Огляд судової практики розгляду Касаційним господарським судом у складі Верховного Суду справ у спорах щодо права власності за період з 01.01.2018 по 01.11.2018. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00256> (дата звернення: 12.03.2024).
13. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 31 січня 2024 року, судова справа № 906/513/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117105852> (дата звернення: 12.03.2024).